เกริ่นนำ

ภารกิจของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543 มาตรา 7 ข้อ (1) สนับสนุนและให้การช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการพัฒนาอาชีพ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนทั้งในเมืองและชนบท โดยยึดหลักการพัฒนาแบบองค์รวมหรือบูรณาการ และการพัฒนาที่สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแนวทางสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและประชาสังคม

พอช.สนับสนุนการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชนตั้งแต่ พ.ศ.2556 เป็นต้นมาโดยเริ่มต้นจากการสำรวจพื้นที่ต้นแบบในแต่ละจังหวัดที่มีชุมชนรวมตัวกันจัดการด้านอาชีพ แก้ปัญหาร่วมกันในระบบการผลิตและการดำเนินการเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชนและแนวทางพัฒนาอาชีพจำนวน 61 ตำบล และขยายพื้นที่สนับสนุน 153 ตำบลในปีงบประมาณ 2557 และ 145 ตำบลในปีงบประมาณ 2558 รวม 359 ตำบล โดยแต่ละพื้นที่มีการจัดทำแผนพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชนตามบริบทของพื้นที่ นำบทเรียนที่ได้ไปสู่การจัดทำแผนสนับสนุนการสร้างเศรษฐกิจและทุนชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง ระยะ 3 ปี พ.ศ. 2559 – 2561 โดยขับเคลื่อนใน 4 ประเด็นยุทธศาสตร์ คือ 1) สนับสนุนการสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชนในพื้นที่ 2) การเชื่อมโยงเครือข่ายและเชื่อมประสานภาคี 3) การพัฒนาระบบข้อมูล การจัดการความรู้และงานวิจัย และ 4) การพัฒนาระบบสนับสนุน

ในปี 2559 พอช. เดินหน้าปฏิบัติตามแผนสนับสนุนการสร้างเศรษฐกิจและทุนชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง ระยะ 3 ปี พ.ศ.2559 - 2561 โดยในปีแรกสนับสนุนให้เกิดพื้นที่ทำแผนชุมชน เกิดการเชื่อมโยงแผน และขับเคลื่อนแผนชุมชน รวม 1,540 ตำบล โดยได้บูรณาการความร่วมมือกับภาคีพัฒนาเข้าร่วมลงนามความร่วมมือ 3 ฉบับ ร่วมกับ 35 ภาคี ในวันที่ 13 มกราคม 2559 ได้แก่ ความร่วมมือสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ความร่วมมือพัฒนา 1 ตำบล 1 SME เกษตร และความร่วมมือตลาดเพื่อชุมชน ความร่วมมือดังกล่าว ถือเป็นการเสริมพลัง ร่วมพัฒนาจากภาคีต่างๆ ร่วมพัฒนาโดยใช้พื้นที่ปฏิบัติการของ พอช. เป็นตัวตั้ง เพิ่มความสำคัญในการขับเคลื่อนเชิงเครือข่ายหรือคลัสเตอร์ (Cluster) เช่น คลัสเตอร์เกษตรอินทรีย์ คลัสเตอร์ตลาดชุมชน คลัสเตอร์ท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น โดยเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายของตำบลจัดทำแผน และตำบลรุปธรรมในแต่ละจังหวัด เพื่อให้สามารถมีระบบการจัดการผลผลิตที่มั่นคง ชุมชนเกิดความร่วมมือกันบริหารห่วงโซ่อุปทานทั้งต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำร่วมกัน

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

เป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งตามนโยบายรัฐบาลปัจจุบัน ด้วยเหตุที่มีข้อสรุปเชิงสถิติหลายด้านที่ชี้ให้เห็นพัฒนาการความเป็นมาของปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยหลายเรื่องจากผลพวงวิธีการการพัฒนาที่ผ่านมา ทั้งในด้านช่องว่างรายได้ โอกาสทางการศึกษา การมีงานทำและความมั่นคงในอาชีพ ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ปัญหาด้านสาธารณสุข ปัญหายาเสพติด ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความอบอุ่นและอยู่อย่างเป็นสุขของครอบครัว ซึ่งทั้งหมดต้องเป็นระบบห่วงโซ่ จนยากที่จะหาจุดเริ่มต้นแก้ไข ปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใดแบบแยกส่วนคิดได้

อย่างไรก็ดี เป็นที่ยอมรับว่าปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของสมาชิกสังคมกลุ่มใหญ่ที่สุด คือ คนส่วนใหญ่ที่เป็นเกษตรกรและอาศัยอยู่ในชนบท ส่วนหนึ่งอพยพมารับจ้างหรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ อยู่ในเมืองหรือใช้แรงงานอยู่ในอาณุตสาหกรรม ซึ่งในภาพทั่วไป คือ มีอาชีพที่ให้รายได้น้อย ไม่มั่นคง ขาดการออมและมีแนวโน้มจะมีหนี้สินที่สะสมเรื้อรัง ก่อเกิดปัญหาอื่นตามมาอีกมาก และแน่นอนความเป็นชุมชนที่สุขสงบ เรียบง่าย พึ่งตนเองได้และพึ่งพากันเป็นภาพที่จางเลือนลงทุกขณะ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จึงเป็นความคาดหวัง ความพยายามของรัฐบาลในการที่จะคิดหาวิธีจัดการแก้ไขอย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน

> “ เศรษฐกิจฐานราก จะต้องมีความหลากหลาย พอเพียง เปิดโอกาสและแบ่งปันให้คนทุกกลุ่มทุกวัย สามารถมีพื้นที่ และมีโอกาสในการร่วมพัฒนาได้อย่างผสมผสานและสร้างสรรค์ รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจอื่นๆ อย่างเป็นมิตร เป็นธรรมและเท่าเทียม ”

นิยามความหมาย

“เศรษฐกิจฐานราก”
คือ ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถพึ่งตนเองภายได้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาด้านอื่นๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ระบบเศรษฐกิจฐานรากหรือเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจแนวราบที่ส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่น มิใช่เป็นเฉพาะเศรษฐกิจแนวดิ่งแบบปัจเจก แต่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนสร้างความสัมพันธ์ทั้งในชุมชนท้องถินและในระดับที่กว้างขวางกับภายนอก

ระบบเศรษฐกิจฐานราก
ต้องพัฒนาบนฐานการจัดการโดยชุมชนท้องถินอย่างครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหาร และความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกัน สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือธุรกิจของชุมชนในมิติของการเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ทั้งขนาดย่อมหรือขนาดใหญ่ขึ้น โดยใช้ทั้งความรู้ที่สั่งสมในพื้นที่ หรือที่เป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของพื้นที่ และมีการพัฒนาให้ทันสมัย พร้อมกับมีเทคนิค วิทยาการและความรู้ เทคโนโลยี มาพัฒนาเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับตลาดหรือสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้คนและชุมชนท้องถินโดยรวมสามารถพึ่งตนเองมีรายได้มากกว่ารายจ่าย และสามารถพัฒนาเป็นผู้ผลิต ผู้สร้างงานบริการต่างๆ จากท้องถินที่เข้มแข็ง สร้างสรรค์ หลากหลาย มีเอกลักษณ์ ทันสมัย และเชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ

พื้นที่รุปธรรมแบ่งตามประเด็นทางเศรษฐกิจ ปี 2560

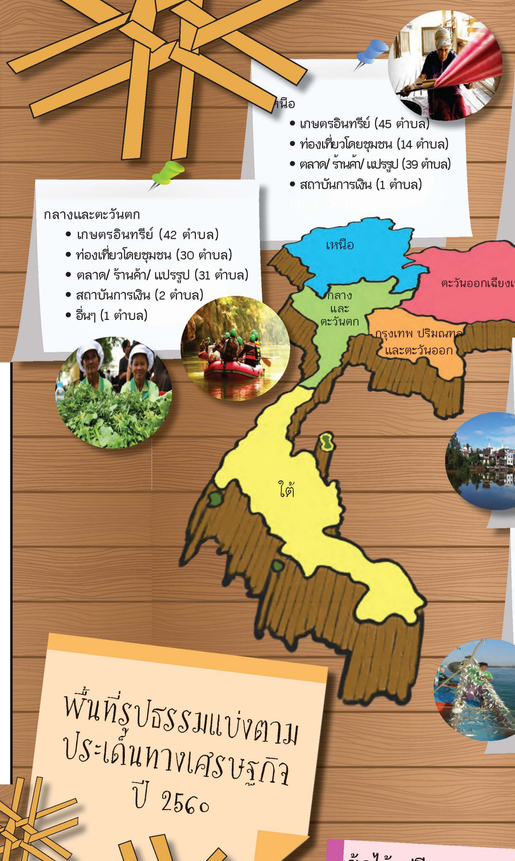

เหนือ
- เกษตรอินทรีย์ (45 ตำบล)
- ท่องเที่ยวโดยชุมชน (14 ตำบล)
- ตลาด/ ร้านค้า/ แปรรูป (39 ตำบล)
- สถาบันการเงิน (1 ตำบล)

ตะวันออกเฉียงเหนือ
- เกษตรอินทรีย์ (33 ตำบล)
- ท่องเที่ยวโดยชุมชน (15 ตำบล)
- ตลาด/ ร้านค้า/ แปรรูป (44 ตำบล)
- สถาบันการเงิน (3 ตำบล)
- อื่นๆ (5 ตำบล)

กลางและตะวันตก
- เกษตรอินทรีย์ (42 ตำบล)
- ท่องเที่ยวโดยชุมชน (30 ตำบล)
- ตลาด/ ร้านค้า/ แปรรูป (31 ตำบล)
- สถาบันการเงิน (2 ตำบล)
- อื่นๆ (1 ตำบล)

กรุงเทพ ปริมณฑล และตะวันออก
- เกษตรอินทรีย์ (34 ตำบล)
- ท่องเที่ยวโดยชุมชน (36 ตำบล)
- ตลาด/ ร้านค้า/ แปรรูป (37 ตำบล)

ใต้
- เกษตรอินทรีย์ (48 ตำบล)
- ท่องเที่ยวโดยชุมชน (20 ตำบล)
- ตลาด/ ร้านค้า/ แปรรูป (32 ตำบล)

กระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก

ระดับกลุ่ม เครือข่าย/ชุมชน/ตำบล

เป็นหน่วยปฏิบัติการในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นที่รวมของทุกอาชีพ กลุ่มอาชีพ และการพัฒนากลุ่มอาชีพ กลุ่ม เครือข่ายต่างๆ ที่ทำเรื่องเดียวกัน มารวมกันจัดความสัมพันธ์และความร่วมมือกัน โดยมีกระบวนการขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรม

1.สร้างความชัดเจนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในระดับพื้นที่ พัฒนาคน กลุ่ม องค์กร เครือข่าย และพัฒนากระบวนการทำงานร่วม โดย

1) สำรวจข้อมูลทั้งในระดับครัวเรือน และกลุ่ม นำไปสู่การจัดทำระบบฐานข้อมูลทั้งในระดับครัวเรือนสมาชิกและระดับกลุ่ม ที่มีระบบข้อมูลถูกต้อง ครบถ้วน และชุดความรู้ของชุมชนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

2) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา ทุนต้นต่างๆ ของชุมชน นำสู่การทำแผนชีวิตชุมชน/แผนแม่บทชุมชน สู่การจัดทำแผนพัฒนาตำบลทุกมิติ และมีการทบทวนทุกปี

3) จัดทำแผนชีวิตชุมชนและ แผนแม่บทชุมชน โดยวางเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่มาจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ครอบคลุมด้านปัจจัยสี่ และนำแผนไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคน พัฒนาอาชีพ พัฒนาสวัสดิการ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้

4) จัดทำแผนพัฒนาตำบลทุกมิติ (สังคม วัฒนธรรม ประเพณี การเมือง ฯลฯ) ที่เห็นแผนด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างชัดเจน

5) นำแผนไปสู่การปฏิบัติ เช่น มีการผลิต แลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันปัจจัยการผลิต/ผลผลิต และเชื่อมโยงปัจจัยการผลิต/ผลผลิตกับตลาดภายนอกได้

2.สร้างกลไกการทำงานในระดับตำบล ให้เป็นกลไกการจัดการร่วมที่เป็นศูนย์กลางการซื้อขาย/รวบรวม/กระจายสินค้า เชื่อมโยงการตลาดและจรจาทางการค้า ทั้งในระดับชุมชน ตำบลและจังหวัด โดยอาจใช้ระบบสหกรณ์ รวมถึงมีข้อมูลเชื่อสนับสนุนการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาด โดยมีความชัดเจนของกลไกร่วมในการทำงาน เช่น

1) พัฒนากลไกการจัดการร่วม ที่เป็นศูนย์กลางการซื้อขาย/รวบรวม/กระจายสินค้า และเชื่อมโยงการตลาดและเจรจาทางการค้า ทั้งในระดับชุมชน ตำบลและจังหวัด โดยอาจใช้ระบบสหกรณ์ รวมถึงมีข้อมูลเพื่อสนับสนุนการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาด

2) สร้างกองทุนระดับตำบลที่เป็นนิติบุคคล และคนในตำบลเป็นเจ้าของ (กองทุนระดับตำบล หมายถึง การบูรณาการทุนในระดับพื้นที่ตำบล ที่อาจทำหน้าที่แตกต่างกันแต่มีความเข้าใจในการทำงานและมีข้อมูลภาพรวมของกลุ่มต่างๆ หรือมีการลงหุ้นร่วมในนามของกลุ่ม หรือการมีธนาคารของคนในตำบลเป็นธนาคารกลางของชุมชนเพื่อจัดการการเงินทั้งระบบร่วมกัน)

3.มีการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับตำบล โดย

1) เชื่อมโยงกลุ่มการผลิต การแปรรูปและการบริการในชุมชน เป็นเครือข่ายระดับตำบล (เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า ความรู้ การต่อรองฯลฯ)

2) เชื่อมโยงกลุ่ม/เครือข่ายการผลิต การแปรรูปและการบริการเป็นเครือข่ายระหว่างตำบล (คลัสเตอร์) หนุนช่วยกัน

4.การเชื่อมโยงระดับตำบล และจัดความสัมพันธ์ให้เกิดการขับเคลื่อนร่วมในระดับจังหวัด

ระดับจังหวัด

1.สร้างวาระการขับเคลื่อนขบวนภาคชุมชนและประชาสังคมเอกชน ของขบวนจังหวัด เรื่องเศรษฐกิจฐานราก จัดทำแผนพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งอาจประกอบด้วย

1) แผนปฏิบัติการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของภาคชุมชนระดับจังหวัด

2) แผนปฏิบัติการร่วมของภาคชุมชนกับหน่วยงานภาคีระดับตำบล อำเภอ

3) แผนพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากระดับจังหวัดที่มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน และหน่วยงานภาคี ในแต่ละประเด็นงานจากฐานการผลิตอาชีพที่หลากหลายและครอบคลุมทุกประเด็นงาน/คลัสเตอร์ (ท่องเที่ยวโดยชุมชน การผลิต การแปรรูป ประมง ผลไม้ ฯลฯ)

4) แผนพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากระดับจังหวัดที่สามารถตอบสนองต่อการฟื้นฟู พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

5) แผนพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน ที่เป็นแผนที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยเปิดเผยโปร่งใส และตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

2. การพัฒนากลไกการขับเคลื่อน ในระดับจังหวัด

1. มีกลไกร่วมในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากในระดับจังหวัด ที่ประกอบด้วย ภาคชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้

1) มีกลไกที่มีคุณภาพ โดยชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างเท่าเทียม

2) มีตัวแทนจากองค์กรชุมชนในพื้นที่ที่มาจากประเด็นงานหรือฐานการผลิตที่หลากหลาย (เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้ประกอบการชุมชน) และเข้าร่วมไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของจำนวนองค์ประกอบของกลไก และเข้าร่วมเพิ่มขึ้นโดยลำดับ

3) มีระบบการตัดสินใจร่วมกัน

2. มีกลไกร่วมในการบริหารจัดการสินค้าจากชุมชนตำบล และกระจายสินค้าระหว่างชุมชน จังหวัด โดยเชื่อมกับภาคเอกชน (ศูนย์กระจายสินค้าที่ชุมชนเป็นเจ้าของ)

3. การจัดแผนงานภาพรวมการขับเคลื่อน และการเชื่อมโยงขบวนประเด็นเป็นภาพรวมของจังหวัด

4. การเชื่อมโยงความเป็นเครือข่าย เศรษฐกิจฐานรากของชุมชน เช่น การผลิต แปรรูป ท่องเที่ยวโดยชุมชน สถาบันการเงินชุมชน ประมง ฯลฯ

5. การจัดระบบการบริหารข้อมูล การจัดการความรู้และการสื่อสาธารณะ

ระดับเครือข่ายหรือกลุ่มกิจการคลัสเตอร์ (Cluster)

Cluster (คลัสเตอร์) แปลว่า พวง กลุ่ม หรือ ฝูง ในขณะที่ United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) ได้ให้นิยามของคลัสเตอร์ในเชิงธุรกิจ ไว้ว่า คลัสเตอร์คือการกระจุกตัวหรือการรวมกลุ่มของวิสาหกิจที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นหรือพื้นที่ที่ใกล้เคียงกัน โดยที่วิสาหกิจในกลุ่ม ผลิตสินค้า (หรือให้บริการ) ที่มีลักษณะเหมือนกัน เกี่ยวข้องกัน หรือ ส่งเสริมกัน จึงเผชิญกับปัญหา อุปสรรค โอกาส และการทำทายทางประกอบการที่คล้ายกัน นอกจากนี้ คลัสเตอร์ยังหมายรวมถึง ผู้ให้บริการ (service providers) สถาบันการเงิน (financial institutes) สถาบันสนับสนุนต่างๆ (supporting institutes) และหน่วยงานของรัฐ ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการพัฒนาของคลัสเตอร์ด้วย

การที่จะให้คลัสเตอร์แต่ละกลุ่มสามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง คลัสเตอร์นั้นควรมีองค์ประกอบดังนี้

1. ภาคชุมชน: ประกอบไปด้วยสมาชิก กลุ่มซึ่งดำเนินเศรษฐกิจฐานราก วิสาหกิจชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกิดการรวมของคลัสเตอร์นั้น และมีความร่วมมือตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ

2. ภาคเอกชน : ดำเนินธุรกิจอันเป็นแกนหลักของคลัสเตอร์นั้น และมีความร่วมมือจากธุรกิจอื่นที่เกี่ยวข้อง

3. สถาบันการเงิน : เพื่อเป็นพื้นฐานด้านทรัพยากรทุน

4. สถาบันการศึกษา : องค์กรผู้ให้บริการ และสถาบันวิจัยและพัฒนา เพื่อการพัฒนาและเสริมสร้างพื้นฐานด้านทรัพยากรมนุษย์และนวัตกรรมของพัฒนาผลิตภัณฑ์

5. ภาครัฐบาล : ให้การสนับสนุนและร่วมมือผ่านทาง นโยบาย/มาตรการ/กฎ ระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ คลัสเตอร์จะมีพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ ต้องมียุทธศาสตร์ที่แม่ชัด มีการเชื่อมโยงทั้งในแนวตั้งและแนวราบ และต้องส่งเสริมการเปิดกว้างทางการค้า โดยมีหัวใจอยู่ที่ **“ความร่วมมือ”** ของทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประเด็นสำคัญในการร่วมมือในลักษณะของคลัสเตอร์ คือ ตรงไหนที่ร่วมมือกันได้ (เพื่อไปแข่งกับผู้อื่น) ก็ร่วมกัน ตรงไหนที่ยังต้องแข่งขันก็ยังแข่งกันต่อไป เพียงแต่จะต้องแข่งขันกันอย่างสร้างสรรค์ เช่น พัฒนารูปแบบสินค้า หรือ ปรับปรุงกระบวนการผลิต มิใช่แข่งขันกันด้วยการตัดราคาคู่แข่งโดยที่ไม่ได้ลดต้นทุน

ข้อได้เปรียบของคลัสเตอร์

คลัสเตอร์สามารถเปรียบเทียบได้กับคำกล่าวที่ว่า **“คนเดียวหัวหาย สองคนเฟื่อนตาย”** การองค์กรเข้ามาร่วมอยู่ในกลุ่มในลักษณะของคลัสเตอร์ จะมีข้อได้เปรียบกว่าการดำเนินการอยู่เพียงลำพังในหลายประการ และที่เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ สามารถจัดหาองค์ประกอบพิเศษสำหรับการผลิตได้ง่าย

6. เข้าถึงแหล่งทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพและเชี่ยวชาญเฉพาะด้านได้ง่าย
7. เป็นกิจกรรมการผลิตที่เสริมซึ่งกันและกัน (Complementarities)
8. ผู้ประกอบการในคลัสเตอร์สามารถเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศได้ง่าย
9. ทำให้เกิดการพัฒนาด้านนวัตกรรม
10. การแข่งขันภายในคลัสเตอร์ทำให้ผู้ประกอบการต้องปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพอย่างต่อเนื่อง
11. ส่งเสริมให้เกิดการเริ่มและขยายตัวของธุรกิจใหม่ในคลัสเตอร์

ประโยชน์ของคลัสเตอร์

คงจะเป็นการยากที่จะกล่าวว่าเมื่อเข้าร่วมคลัสเตอร์แล้วจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง เพราะว่าคลัสเตอร์แต่ละกลุ่มก็จะมีรูปแบบ ลักษณะ และหัวข้อความร่วมมือที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความต้องการของสมาชิกในคลัสเตอร์นั้นๆ ไม่มีรูปแบบสำเร็จรูป ดังนั้นประโยชน์ที่ได้รับก็จะเป็นผลมาจาก **“ความร่วมมือ”** ที่เกิดขึ้น จากประสบการณ์ในการพัฒนาคลัสเตอร์ในต่างประเทศ จะพบว่าคลัสเตอร์นั้น ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกในหลายด้านด้วยกัน เช่น

- ความร่วมมือด้านการลดต้นทุนการผลิต
- ความร่วมมือด้านการตลาด
- ความร่วมมือด้านเทคโนโลยี
- ความร่วมมือด้านนวัตกรรม
- ความร่วมมือด้านการวิจัยและพัฒนา
- ความร่วมมือด้านการลงทุน
- ความร่วมมือด้านการพัฒนาบุคลากร ผู้นำ

คู่มือ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก

แนวทางการพัฒนาคลัสเตอร์

การจัดตั้งคลัสเตอร์ได้มีการรวมกลุ่มทั้งในรูปแบบของ กลุ่ม ชมรม และ สมาคม ต่างๆ แต่ที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะยังไม่มีระบบและการบริหารกลุ่มอย่างชัดเจนหรือวัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่มก็จะเป็นเฉพาะเรื่อง ไม่ได้นำข้อได้เปรียบของการรวมกลุ่มมาขยายผลให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

ดังนั้นหากจะพูดถึงการพัฒนาคลัสเตอร์ขึ้นอย่างเต็มรูปแบบในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่คงจะเริ่มจากการพัฒนาขึ้นจากกลุ่มต่างๆที่มีอยู่แล้วโดยมีภาคอุตสาหกรรมเป็นผู้นำ ด้วยความร่วมมือจากสถาบันการเงิน สถาบันการศึกษาและสถาบันวิจัยและพัฒนา ส่วนบทบาทของภาครัฐจะเป็นเพียงการกระตุ้นและให้การสนับสนุน เพื่อให้เกิดคลัสเตอร์มีความแข็งแกร่งและสามารถแข่งขันได้ในตลาดโลกอย่างยั่งยืน

เนื่องจากคลัสเตอร์จะเกิดจากความร่วมมือเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในคลัสเตอร์นั้นๆ ดังนั้นจึงไม่มีคลัสเตอร์สำเร็จรูป ถ้าจะมีความคล้ายคลึงกันก็คงเป็นเพียงแนวทางการพัฒนาคลัสเตอร์ เพราะแม้แต่วิธีการและรายละเอียดของการพัฒนาแต่ละคลัสเตอร์ก็จะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแต่ละคลัสเตอร์ที่พัฒนาขึ้นมา

ขั้นตอนการพัฒนาคลัสเตอร์ที่มีการนำไปใช้และประสบความสำเร็จในที่ต่างๆ

ประกอบไปด้วย

1.การกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการรวมคลัสเตอร์ (Promotion and Motivation Phase)

2.การกำหนดยุทธศาสตร์และกลยุทธของคลัสเตอร์ (Strategic Planning Phase)

3.การจัดทำโครงการนำร่อง (Pilot Project Phase)

4. การจัดทำโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์และกลยุทธของคลัสเตอร์ (Strategic Project Phase)

5. การดำเนินงานด้วยตัวเอง (Self-management Phase)

บทบาทของภาครัฐกับการพัฒนาคลัสเตอร์

จากที่กล่าวมาแล้วว่าหัวใจของคลัสเตอร์คือ “ความร่วมมือ” ของทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นบทบาทของภาครัฐในการพัฒนาคลัสเตอร์นั้นจะไม่ใช่การกำหนดรูปแบบ ยุทธศาสตร์ และวิธีการดำเนินการของแต่ละคลัสเตอร์ แต่บทบาทของภาครัฐในการพัฒนาของคลัสเตอร์นั้นจะเป็นการกระตุ้นและให้การสนับสนุนในการพัฒนาคลัสเตอร์ รูปแบบ ยุทธศาสตร์และวิธีการดำเนินการของแต่ละคลัสเตอร์จะมาจากสมาชิกของคลัสเตอร์นั้นๆ ร่วมกันคิดและสร้างขึ้นมา ดังนั้นคลัสเตอร์แต่ละแห่งจะมีความเป็นตัวของตัวเอง (uniqueness)

การดำเนินกลุ่มกิจการคลัสเตอร์ (Cluster)

เพื่อสร้างรายได้ที่ยั่งยืนตามกรอบคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ มี 3 กลุ่ม คือ

1) **การเกษตร** เป็นการสนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน อาจเป็นพืชผลจากไร่นา สวน ผลิตภัณฑ์ประมง ปศุสัตว์ ที่ผูกโยงกับอัตลักษณ์คุณค่าในทางหนึ่งทางใด เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน หรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน สายพันธุ์ที่เป็นเอกลักษณ์รสชาติที่โดดเด่นเป็นผลิตภัณฑ์ที่ดีต่อสุขภาพ ผลิตภัณฑ์ปลอดภัย ปลูกหรือเลี้ยงด้วยระบบอินทรีย์ การดูแลเป็นพิเศษโดยใส่ใจต่อประโยชน์สูงสุดของผู้บริโภค รวมทั้งการดูแลสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

สามารถผูกเรื่องเป็นตำนานเรื่องเล่าให้เห็นคุณค่าที่แตกต่างได้ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์เกษตรจากระบบคุณภาพต่างๆ เช่น มาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม (PGS : Participatory guarantee system) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ที่พัฒนาขึ้นโดยสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM : International Federation of Organic Agriculture Movements) มาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP : Good Agriculture Practices) มาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหาร(มาตรฐาน “Q”) เป็นต้น รวมถึงการสะสมชื่อเสียงของเกษตรกรในการดูแลผลิตภัณฑ์ของตนให้ดีพร้อมในทุกด้านอย่างสม่ำเสมอ

2) **การแปรรูป** เป็นการส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากวัตถุดิบที่มีอยู่ในพื้นที่ทั้งที่เป็นผลิตภัณฑ์เกษตรทุกกลุ่ม (เกษตร ปศุสัตว์ ประมง) วัตถุดิบจากธรรมชาติอื่นที่มีอยู่ในพื้นที่เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากกระบวนการแปรรูป ถนอมอาหารหรือปรับ-ปรุงรสชาติในแบบผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป การผลิตงานฝีมือจากทักษะภูมิปัญญาชุมชน-ปราชญ์ชาวบ้านเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงสร้างรายได้แก่คนในชุมชนได้มากขึ้น ตัวอย่างที่เด่นชัด คือ ผลิตภัณฑ์โอทอป ผลิตภัณฑ์จากผู้ประกอบการ SMEs หลายรายที่เติบโตอย่างมากจากการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการผลิต การทำบรรจุภัณฑ์ การจัดการทางการตลาดที่เหมาะสม

3) **การท่องเที่ยวโดยชุมชน** เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้ประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเอง ทั้งที่เป็นการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่ชุมชนมีอยู่ หรือ การท่องเที่ยวที่ชุมชนสร้างขึ้นสร้างขึ้นเชื่อมโยงกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา การประกอบอาชีพวิถีชีวิตพื้นถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็นต้น

สร้างความเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน คือ มีแหล่งท่องเที่ยวหรือกิจกรรมท่องเที่ยว มีบริการมัคคุเทศก์นำเที่ยว มีร้านอาหารหรือบริการตามสั่ง มีบริการที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นที่เหมาะสม เช่น จักรยานหรือเรือให้เช่า มีผลิตภัณฑ์ชุมชนที่น่าสนใจ มีร้านจำหน่ายของฝาก-ของที่ระลึก รวมทั้งระบบการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน เช่น โปรแกรมนำเที่ยว ราคา สถานที่ติดต่อ การรักษาความปลอดภัย-การรักษาพยาบาลพื้นฐาน ซึ่งเป็นไปตามศักยภาพของชุมชนและควรต้องมีความพร้อมที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวอย่างพอสมควร เพื่อให้มีแรงดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยว มาใช้บริการและจับจ่ายสร้างรายได้ให้กับชุมชน

แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก

รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก
สร้างชุมชน “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน”

“ถ้าเราเปลี่ยนแนวคิดใหม่ เอาคนเป็นตัวตั้ง
เอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง สามารถที่จะสร้างเศรษฐกิจทางเลือก
และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายหรือกลุ่มพื้นที่
ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ หรือทำแบบโดดๆ เหมือนที่ผ่านมา
จะทำให้เครือข่ายต่างๆ มีความเข้มแข็ง
มีการไหลเวียนของระบบเศรษฐกิจระหว่างกัน
ไม่ใช่ความพอเพียงแบบไปตัดความสัมพันธ์กับโลกภายนอก
แต่เราสามารถจัดการฐานเศรษฐกิจของเราได้
ทำให้ฐานเศรษฐกิจของเราแข็งแรง ซึ่งประเทศในยุโรปก็ทำเรื่องนี้แล้ว
และมีสถานภาพที่ไม่ใช่เป็นลูกไล่ของประเทศใหญ่ๆ
ทำให้ระบบทุนนิยมผ่อนปรนลง มีสาระทางด้านสังคมมากขึ้น
ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของโลกด้วย”

สมสุข บุญญะบัญชา
ประธานคณะกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
912 ถ.นวมินทร์ แขวงคลองจั่น
เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
โทร : 0-2378-8300 โทรสาร : 0-2378-8321

อ้างอิง : (1) คู่มือการส่งเสริมการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก.สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.2559 (2) คู่มือการดำเนินงานประชารัฐ.กระทรวงมหาดไทย.2559 (3) http://www.ssmwiki.org **เรียบเรียง :** งานพัฒนาองค์ความรู้ สำนักงานยุทธศาสตร์และเชื่อมโยงขบวนชุมชน
สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย : สำนักงานยุทธศาสตร์และเชื่อมโยงขบวนชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) 912 ถนนนวมินทร์ แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240 โทรศัพท์ 0-2378-8300-9 โทรสาร 0-2378-8411
Home page : www.codi.or.th E-mail : codicodi.or.th